

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.71>

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НЕПРЯМОЇ ЕКСПРОПРІАЦІЇ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО КОНТЕКСТУ

Петруненко Я.В.,

доктор юридичних наук, професор
кафедри адміністративного та господарського права
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова,
<https://orcid.org/0000-0002-1186-730X>

Петруненко Я.В. Гносеологічний підхід до вивчення особливостей непрямой експропріації у сучасних реаліях міжнародно-правового контексту.

У даній статті розглядається підходи до визначення поняття та змісту непрямой експропріації, поточний стан законодавства та правозастосовчої практики щодо захисту іноземних інвестицій від вищезазначених дій. Висновки показують, що судові та арбітражні установи часто уникають необхідності робити чіткі висновки щодо встановлення наявності/відсутності в діях приймаючої держави непрямой експропріації, що здійснена без виплати належної компенсації. Аналіз сучасних міжнародно-правових актів та арбітражної практики вказує на те, що існують різні підходи до визначення правомірності непрямой експропріації чи заходів прирівняних до останньої та неврахування можливості здійснення приймаючою державою регулятивної експропріації. Підхід пропорційності недостатній для збереження різниці між непрямой експропріацією та регулятивною експропріацією в міжнародному інвестиційному праві. Після виявлення слабких місць в аналітичній системі, яку трибунали використовують у спробах відрізнити непряму та регулятивну експропріацію, питання досі полягає в тому, чи розглядаються поняття непрямой та регулятивної експропріації як концепції більш послідовно та передбачувано, що дозволяє позначати їх як відмінні практики, які необхідно надійно підтримувати. Представляється, що регулятивна експропріація є тотожною прямої експропріації, коли приймаючою державою дотримуються критерії законності проведення експропріації, крім того явно вираженою є суспільна необхідність, не підлягає оспоренню, в тому числі іноземним інвестором. Вимоги іноземного інвестора мають бути задоволені негайною, належною, повною компенсацією за здійснені інвестиції та відсутня потреба в оскарженні рішення про перехід майна в державну власність. В інших випадках, коли підставою для вилучення власності є прийняті нормативно-правові акти, що порушують режим найбільшого сприяння інвестиційної діяль-

ності іноземних інвесторів, не мають обґрунтування суспільної необхідності щодо їх прийняття та мають на меті позбавлення особи титулу володіння на майно без виплати компенсації – такі дії можуть кваліфікуватися як непрямая (прихована) експропріація.

Ключові слова: непрямая експропріація, регулятивна експропріація, захист іноземних інвестицій, принцип пропорційності, заходи примусового вилучення майна, втрата титулу володіння майна.

Petrunenکو Ya.V. An epistemological approach to the study of the features of indirect expropriation in the modern realities of the international legal context.

This article examines approaches to defining the concept and content of indirect expropriation, the current state of legislation and law enforcement practice regarding the protection of foreign investments from the above-mentioned actions. The findings show that judicial and arbitral institutions often avoid the need to make clear conclusions regarding the presence/absence of indirect expropriation without adequate compensation in the host state's actions. The analysis of modern international legal acts and arbitration practice indicates that there are different approaches to determining the legality of indirect expropriation or measures equated to the latter and disregarding the possibility of regulatory expropriation by the host state. The proportionality approach is insufficient to preserve the distinction between indirect expropriation and regulatory expropriation in international investment law. Having identified weaknesses in the analytical framework that tribunals use in attempting to distinguish between indirect and regulatory expropriation, the question remains whether the concepts of indirect and regulatory expropriation are treated more consistently and predictably as distinct practices that must be reliably support. It is presented that regulatory expropriation is identical to direct expropriation, when the host state complies with the criteria of legality of expropriation, in addition, there is a clearly expressed public necessity, it is not subject to dis-

pute, including by a foreign investor. The demands of the foreign investor must be met with immediate, proper, full compensation for the investments made, and there is no need to appeal the decision on the transfer of property into state ownership. In other cases, when the basis for confiscation of property is the adopted legal acts that violate the regime of the greatest support for the investment activity of foreign investors, do not have a justification of social necessity for their adoption and are aimed at depriving a person of the title of ownership of the property without payment of compensation – such actions can qualify as indirect (hidden) expropriation.

Key words: indirect expropriation, regulatory expropriation, protection of foreign investments, principle of proportionality, measures of forced seizure of property, loss of property title.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що міжнародне право допускає законність експропріації, у випадку дотримання критеріїв, що враховуватимуть права іноземного інвестора. В той же час, держава нерідко користується заходами, що є еквівалентними до експропріації та допускають фактичну втрату власності над інвестицією (отримання вигоди від здійсненої інвестиції), хоча титул над володіння над річчю може не втрачатись. Способів для уникнення сплати належної компенсації іноземному інвестору багато, втім виявлення, коли саме мало місце порушення права власності особи, а коли захист суспільних інтересів держави – надскладний процес, що потребує детального дослідження в кожному конкретному випадку.

Опрацюванням даної проблематики у своїх роботах займалися Р. Дользер, М. Домке, А. Ньюкомб, А. Парра, Л. Параделл, М. Сорнарайях, Дж. Фітцморіс, С. Шилл, К. Шройер та ін. В той же час, єдиного підходу до встановлення фактів здійснення приймаючою державою заходів, які можна кваліфікувати як приховану експропріацію не має, оскільки ці обставини встановлюються в кожному конкретному випадку. Така неоднозначність призводить до дискусій щодо застосування арбітражами різних підходів, подекуди ігноруючи пропорційність та рівність прав та інтересів сторін у інвестиційних спорах.

Метою статті є дослідження непрямої експропріації як суспільного явища, що одночасно є порушенням прав та законних інтересів іноземного інвестора та суверенним правом приймаючої держави на реалізацію принципу суверенітету. Врахування та дотримання принципу пропорційності при захисті інтересів іноземного інвестора та держави-реципієнта інвестицій, непрямої експропріації та регулятивної експропріації у рівних обсягах є значним важелем, як для судових та арбітражних установ, що вирішують інвестиційні спори, так і в цілому для доктрини міжнародного

інвестиційного права, що є джерелом правозастосовчої практики для усіх учасників міжнародних інвестиційних спорів.

Викладення основного матеріалу. Одвічною проблемою іноземних інвесторів є експропріація. Йдеться про те, чи буде потенціал прав власності на їхні інвестиції захоплений урядами держав-реципієнтів чи іншим чином суттєво знецінений ефектом регулятивних заходів приймаючої держави. З огляду на вищезазначене, експропріація не тільки залишається основною проблемою для іноземних інвестицій, але також є загальноприйнятною темою в міжнародному праві.

Іноземна інвестиція може бути експропрійована прямо чи опосередковано. Пряма експропріація «зазвичай є відкритою та навмисною, у якій держава бере участь прямо, це арешт об'єктів, що перебувають у власності іноземних держав, або обов'язкова передача права власності» [7]. І навпаки, непряма експропріація може відбуватися за набагато складніших або неясних обставин, коли іноземні інвестори не можуть отримати вигоду від своїх інвестицій, незважаючи на те, що їхні юридичні права власності на їхні інвестиції залишаються недоторканими. Так, навіть за умови, що державні заходи не передбачають отримання фінансової чи іншої вигоди для держави, це все одно можна вважати непрямою експропріацією. У арбітражному рішенні по справі *Starrett Housing v. Iran* підтверджується вищенаведене твердження та зазначено, що: «міжнародне право визнає, що заходи, вжиті державою, можуть втручатися в права власності до такої міри, що ці права стали настільки марними, та вони повинні вважатися експропрійованими, навіть якщо держава не має на меті експропріювати їх, і право власності на власність формально залишається за первісним власником» [17].

Пряма експропріація була в центрі уваги ранніх досліджень під час постколоніалізму епохи з початку 1960-х років. У той час були часті націоналізації, які були «призначені для відновлення контролю над національною економікою від компаній колишніх колоніальних держав» [18, с. 363].

Наразі приймаючі держави зрідка вживають заходи, які явно є прямою експропріацією [1]. Сьогодні експропріація набула опосередкованого характеру. Будучи більш поширеним і стримуючим фактором для іноземних інвестицій, ніж пряма експропріація [3, с. 151], вона замінила пряму експропріацію як центральну точку як на теоретичному, так і на практичному рівнях [6, с. 215]. Мартін Домке передбачив таку еволюцію поведінки приймаючої держави в 1961 році: «Пряма передача права власності більше не може бути основним типом «відібрання» власності в техніці сучасної націоналізації. Існують різні інші засо-

би...«прикритої» націоналізації через нормативні акти іноземних урядів» [4, с. 585, с. 587–590].

Є дві основні причини, які пояснюють, чому пряма експропріація приймаючими державами зараз відбувається не часто. По-перше, міжнародне інвестиційне законодавство розвинулося, щоб надати іноземним інвесторам право на потенційно значну компенсацію, яку виплачують приймаючі держави, де іноземні інвестиції були експропрійовані. По-друге, захід приймаючої держави, який є прямою експропріацією, призведе до несприятливого розголосу та ризику того, що іноземні інвестори перенесуть свій бізнес до інших держав [3, с. 151].

Непряма експропріація, як правило, передбачає «повне або майже повне позбавлення інвестицій, але без офіційної передачі права власності чи повного вилучення» [5]. На відміну від прямої експропріації, визначення непрямої експропріації є нечітким і її ідентифікацію в окремих фактичних обставинах провести важко. Це значною мірою пояснюється тим, що уявний намір діяльності приймаючої держави полягає в регулюванні внутрішніх справ у звичайному ході правової реформи та управління бізнесом, а не в експропріації іноземних інвестицій. Міжнародні інвестиційні угоди (МІУ) та арбітражні рішення загалом не змогли сформулювати чітко та загально визнане визначення непрямої експропріації або підхід до визначення її виникнення та, таким чином, відрізнити її від некомпенсованих законних державних регуляторних заходів. Приймаючі держави та іноземні інвестори залишаються невизначеними щодо того, коли відбувається непряма експропріація. Ця дилема перешкоджає максимізації іноземних інвестицій і сприяє руйнуванню міжнародного інвестиційного права.

Держави традиційно відбирали майно в іноземців шляхом прямої експропріації, тобто шляхом відкритих адміністративних чи законодавчих заходів, які оголошували про рішення держави позбавити іноземного інвестора власності. Такі прямі експропріації, однак, стали менш частими, тоді як кількість так званих «непрямих експропріацій» зростає: ці останні заходи характеризуються державним втручанням, іноді формалізованим як законодавчі акти загального застосування, іноді як адміністративні чи податкові заходи, які призводять до знищення або значної ерозії активів інвестора без прямого вилучення майна.

Держави є суверенними, а суверенітет передбачає право регулювати загальний добробут. Суверенні права держави є особливо інтенсивними в питаннях оподаткування: суверенна держава, сприяючи тому, що вона вважає загальним благом і загальним добробутом, має право вводити в дію податкове законодавство, яке збільшує, зменшує або перерозподіляє фінансовий тягар, що покладається на платників податків, у тому

числі на іноземних інвесторів. Податок неминуче призводить до вилучення державою активів платників податків, але це не є експропріацією та не підлягає компенсації.

У рішенні арбітражу по справі *ООО Manolium Processing v. The Republic of Belarus* [12] було розкрито суть експропріації як такої, та її видів. Зокрема зазначено, що під час «експропріації» держава, реалізуючи свої суверенні повноваження, позбавляє інвестора захищеної інвестиції, позбавляючи інвестора можливості використовувати і вигоду (але не обов'язково право власності чи титул) на інвестицію. Визначення експропріації зосереджено на здобутті інвестором: немає вимоги, щоб збиток інвестора перетворювався на збагачення держави (або уповноваженого державою державного органу) – хоча зазвичай експропріація призводить до переходу власності від інвестора до держави, державної установи або приватного бенефіціара, якому сприяє держава.

Так, у вищезгаданій справі Позивач стверджував, що його основна претензія стосується повзучої експропріації, яка є комплексною дією, яка призводить до «триваючих порушень», поширюючись на весь період, протягом якого дія триває. Зокрема, Позивач стверджує, що провадження щодо розірвання інвестиційного договору являло собою безперервне порушення, яке почалося з подання Мінським муніципалітетом у 2013 році позову про розірвання інвестиційного договору та завершилося касаційним рішенням Верховного Суду Республіки Білорусь у 2015 році, та продаж права на розробку аналогічного проекту в 2017 році. Позивач стверджує, що Відповідач опосередковано експропріював його інвестиції в порушення ст. 79 Протоколу, зокрема Позивач був повністю позбавлений своїх інвестицій без швидкої та адекватної компенсації в результаті наступних дій Білорусі: Відповідач відмовився сплатити компенсацію за Об'єкти; Відповідач наклав неправомірні податкові зобов'язання та наклав арешт на Об'єкти; Відповідач розпорядженням Президента передав Об'єкти у комунальну власність; Відповідач продав третій особі право на забудову земельної ділянки ТЦ. *ООО Manolium Processing* також наголошувало, що для встановлення непрямої експропріації дії Відповідача необхідно розглядати в цілому; немає необхідності оцінювати кожен протиправний захід окремо, а скоріше визначати кумулятивний ефект заходів. Крім того, *ООО Manolium Processing* підкреслювало, що відповідним критерієм для розрізнення допустимого оподаткування від конфіскаційного є те, чи мало місце «зловживання податковим законодавством» і чи був ефект податку конфіскаційним [12].

Існує загальна презумпція, що заходи, прийняті державами, спрямовані на сприяння загальному благу. Оцінюючи податкові заходи та їх

застосування, суди повинні виходити з того, що держава діяла добросовісно, якщо немає переконливих доказів протилежного. За словами трибуналу *Quasar de Valores and others v. The Russian Federation* [14]: «Попередні зауваження не мають на меті припустити, що міжнародні трибунали повинні швидко дійти висновку, що уявні податкові заходи насправді є компенсаційними вилученнями. Навпаки, має бути презумпція, що заходи є добросовісними, якщо немає переконливих доказів того, що, за справжньою характеристикою, вони становлять взяття».

Твердження про те, що державам має бути надано перевагу в питаннях оподаткування, не можна неправильно тлумачити як надання державам права на власний розсуд виконувати чи ні свої зобов'язання за міжнародними договорами. Дійсно, суверенне право держави встановлювати податки та виконувати податкове законодавство також може бути зловживано, як визнав трибунал у справі *RosInvestCo UK Ltd. v. The Russian Federation*: «З іншого боку, загально визнано, що сам факт того, що приймаюча держава вживає заходів у формі застосування та забезпечення виконання її податкового законодавства, не заважає суду перевіряти, чи така поведінка приймаючої держави вважатиметься відповідно до застосовного ДІД або інших міжнародних договорів про захист інвестицій зловживанням податковим законодавством з метою фактичного здійснення експропріації» [15].

Обмеження повноважень держави щодо оподаткування впливають (за відсутності, як це відбувається в цьому випадку, спеціального положення у застосовному Договорі) із звичаєвого міжнародного права. Із арбітражного рішення по справі *Burlington Resources, Inc. v. Republic of Ecuador* вбачається, що міжнародне звичаєве право накладає два обмеження на повноваження щодо оподаткування. Податки не можуть бути дискримінаційними та конфіскаційними [2].

Коли іноземний інвестор захищений міжнародним інвестиційним договором, виникає додатковий захист від зловживання оподаткуванням. Надмірне оподаткування або неналежне виконання податкових зобов'язань може призвести до незаконної експропріації, що є порушенням договору, за умови, що заходи спричиняють ефект, необхідний для будь-якої непрямой експропріації: інвестор буде позбавлений повної (або принаймні матеріальної частини) своїх інвестицій. У рішенні арбітражу по справі *RosInvestCo UK Ltd. v. The Russian Federation* було зазначено, що податковий захід є експропріаційним, якщо він є «наслідком суттєвого позбавлення майна, що становить всю або суттєву частину інвестиції, і такий захід можна віднести до дій держави-реципієнта» [15].

Конфіскаційне оподаткування (згідно зі звичаєвим міжнародним правом) і експропріаційне

оподаткування (в порушення застосовної інвестиційної угоди) фактично є еквівалентними поняттями. Обидва залежать від наслідків заходу, який має полягати в тому, що інвестор позбавляється інвестицій (або принаймні їх істотної частини). Тимчасове зниження вартості, втрата очікуваного прибутку чи подібні випадки, що впливають на інвестиції, не призводять до непрямой експропріації чи конфіскації. Експропріація вимагає, щоб інвестор довів, що титул або право власності на інвестицію було втрачено, або що здатність інвестиції генерувати прибуток була практично знищена.

Є багато випадків, коли інвестор може втратити інвестицію, але держава не здійснює конфіскаційне чи експропріаційне оподаткування:

- інвестор може втратити інвестицію через необачне рішення неправомірно утримати сплату податків, законно встановлених державою; або
- рішення податкових органів про стягнення непогашених податкових зобов'язань може спровокувати припинення діяльності підприємства, яке вже мало фінансову скруту.

Ці випадки не притягують відповідальності держави і їх слід відрізнити від ситуацій, коли держава зловживала податковим законодавством, використовуючи оподаткування не для законного отримання ресурсів для загального добробуту, а для того, щоб позбавити іноземного інвестора його підприємства чи інших інвестицій. Щоб довести зловживання, інвестор може довести, що коли він застосовував заходи оподаткування або примусового стягнення, держава діяла з *mens rea* з метою привласнення майна, яке законно належить інвестору.

Трибунал у справі *Tza Yap Shum v. Republic of Peru* [20] узагальнив існуючу прецедентну практику, заявивши, що вона свідчить «значний консенсус щодо того, що введення та застосування податкових заходів може набувати експропріаційного характеру, якщо заходи є конфіскаційними, довільними, зловживаючими або дискримінаційними». Трибунал встановив, що держави мають право вводити податки як громадян, так і іноземців. Хоча закон припускає, що держава сумлінно використовує свої податкові повноваження для сприяння загальному благу, такі повноваження не є необмеженими: податки не можуть бути конфіскаційними чи дискримінаційними, а також призводити до незаконної експропріації захищених активів інвестора в порушення положення договору.

Перша вимога, якій має відповідати податковий або примусовий захід, щоб вважатися незаконною експропріацією, полягає в тому, щоб такий захід спричиняв ефект, необхідний для будь-якої непрямой експропріації: інвестор був позбавлений повної (або принаймні значної частини) своїх інвестицій. Якщо припустити, що відбулося позбавлення, інші фактори, які необхідно

враховувати, щоб провести межу між дозволеним і експропріаційним оподаткуванням, полягають у тому, чи вчинила держава порушення податково-го законодавства чи її дії були свавільними.

Висновок щодо наявності в діях держави-реципієнта незаконної регулятивної експропріації та порушення прав іноземного інвестора має формуватися на засадах пропорційності, із поєднанням як об'єктивного порушення права власності іноземного інвестора, так і захисту законних прав та суспільних інтересів громадян приймаючої держави. Крім того, що в основі доктрини регулятивної експропріації лежить концепція повноважень поліції. Визначення поняття «поліцейські повноваження», як зазначає А. Ньюкомб, є проблематичним [9, с. 25-26]. Деякі припускають, що «поліцейські повноваження» стосуються тих повноважень, якими володіє держава «... захищати важливі суспільні інтереси від певних видів шкоди» [10, с. 17].

Так, у справі *Olympic Entertainment Group AS v. Ukraine* [11] трибунал зазначив, що укладений між сторонами інвестиційний договір не містить прямого посилання на доктрину поліцейських повноважень, згідно з якою деякі добросовісні нормативні акти держави не вважаються експропріаційними та не вимагають компенсації. Однак Сторони погоджуються, що доктрина поліцейських повноважень застосовна в цій справі. Спир полягає в тому, чи закон про заборону азартних ігор відповідав умовам, необхідним для того, щоб вважатися частиною повноважень поліції. Таким чином, трибуналу не потрібно детально розглядати включення звичайних норм, таких як доктрина повноважень поліції, в інвестиційні договори, які не передбачають їх прямо. Таким чином, умова пропорційності повинна має бути включена до критерію дійсності застосування доктрини повноважень поліції. Пропорційність є важливим фактором у міжнародному інвестиційному праві та істотному захисті, який воно забезпечує інвесторам. Це пов'язано з концепціями справедливості та рівності, які зазвичай відображаються в основних стандартах, включених до інвестиційних договорів. Пропорційність можна розглядати як частину «принципів справедливості, визнаних основними правовими системами світу» або принаймні як фактор, який слід враховувати за умови «зловживання повноваженнями», як зазначено в проекті Гарвардської конвенції. Отже, щоб закон про заборону азартних ігор вважався дійсним виконанням поліцейських повноважень, він повинен бути пропорційним.

Досить зазначити, що Трибунал також погодився із висновком про експропріацію, зробленим у справі *Saluka Investments BV v. The Czech Republic*, в якій було зазначено наступне:

«Трибунал визнає, що стаття 5 [щодо експропріації] Договору в цій справі сформульована

дуже широко і не містить жодних винятків для здійснення регулятивних повноважень. Однак, використовуючи концепцію позбавлення, стаття 5 імпортує в Договір поняття звичаєвого міжнародного права про те, що позбавлення може бути виправданим, якщо воно є результатом здійснення регулятивних дій, спрямованих на підтримання громадського порядку. При тлумаченні договору необхідно враховувати «будь-які відповідні норми міжнародного права, які застосовуються у відносинах між сторонами» – вимога, яку постановив Міжнародний суд ООН («МС»), включає відповідні норми загального звичаєвого міжнародного права.

Зараз у міжнародному праві встановлено, що держави не зобов'язані виплачувати компенсацію іноземному інвестору, якщо під час звичайного виконання своїх регулятивних повноважень вони приймають недискримінаційним чином *bona fide* правила, спрямовані на загальний добробут.

[...]

На думку Трибуналу, принцип, згідно з яким держава не здійснює експропріацію і, таким чином, не несе відповідальності за виплату компенсації позбавленому власності іноземному інвестору, коли вона приймає загальні правила, які «загальноприйняті в межах поліцейських повноважень держав», є частиною міжнародного звичаєвого права сьогодні» [16].

Поряд із цим, у справі *Methanex* [8] було вказано, що перевірка дійсності виконання повноважень поліції складається з таких елементів: захід має бути добросовісним; для громадських цілей; недискримінаційний; та виконано відповідно до належної правової процедури. В той же час, пропорційність є частиною умов для законного застосування доктрини повноважень поліції.

Проте наступні трибунали вважали пропорційність однією з умов дійсного застосування доктрини повноважень поліції. У рішенні по справі *Tecmed v. United Mexican States* [19], визначаючи, чи слід розглядати регулятивні дії як експропріацію, трибунал розглянув, чи регуляторні дії та заходи були «пропорційними суспільним інтересам, які імовірно захищаються». Подібним чином у рішенні по справі *Philip Morris v. Uruguay*, у якому трибунал розглядав пропорційність як частину перевірки повноважень поліції, та зазначив наступне:

«Як зазначено в попередніх рішеннях щодо інвестиційних угод, для того, щоб дії держави під час здійснення регулятивних повноважень не вважалися непрямою експропріацією, дії повинні відповідати певним умовам. Серед тих, які найчастіше згадуються, є те, що дія має бути вжита сумлінно з метою захисту суспільного добробуту, має бути недискримінаційною та пропорційною» [13].

Таким чином, основне завдання як національних, так і міжнародних правил, що регулюють іноземну інвестиційну діяльність, полягає в тому, щоб збалансувати законні інтереси іноземних інвесторів та суверенне «право регулювання» держави.

Висновки. Підсумовуючи викладене, за результатами проведеного дослідження представляється можливим сформулювати наступні висновки. Підхід пропорційності недостатній для збереження різниці між непрямою експропріацією та регулятивною експропріацією в міжнародному інвестиційному праві. Після виявлення слабких місць в аналітичній системі, яку трибунали використовують у спробах відрізнити непряму та регулятивну експропріацію, питання досі полягає в тому, чи розглядаються поняття непрямої та регулятивної експропріації як концепції більш послідовно та передбачувано, що дозволяє позначати їх як відмінні практики, які необхідно надійно підтримувати. Представляється, що регулятивна експропріація є тотожною прямої експропріації, коли приймаючою державою дотримуються критерії законності проведення експропріації, крім того явно вираженою є суспільна необхідність, не підлягає оспоренню, в тому числі іноземним інвестором. Вимоги іноземного інвестора мають бути задоволені негайною, належною, повною компенсацією за здійснені інвестиції та відсутня потреба в оскарженні рішення про перехід майна в державну власність. В інших випадках, коли підставою для вилучення власності є прийняті нормативно-правові акти, що порушують режим найбільшого сприяння інвестиційної діяльності іноземних інвесторів, не мають обґрунтування суспільної необхідності щодо їх прийняття та мають на меті позбавлення особи титулу володіння на майно без виплати компенсації – такі дії можуть кваліфікуватися як непряма (прихована) експропріація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Bernhard von Pezold and others v. Republic of Zimbabwe, ICSID Case No. ARB/10/15. Award from July 28, 2015. URL: <https://jsumundi.com/fr/document/decision/en-bernhard-von-pezold-and-others-v-republic-of-zimbabwe-award-tuesday-28th-july-2015> (дата звернення 21.09.2022).
- Burlington Resources, Inc. v. Republic of Ecuador. ICSID Case No. ARB/08/5. Decision on Reconsideration and Award from 7 February 2017. URL: <https://jsumundi.com/fr/document/decision/en-burlington-resources-inc-v-republic-of-ecuador-decision-on-reconsideration-and-award-tuesday-7th-february-2017> (дата звернення 24.09.2022).
- Dolzer Rudolf, Schreuer Christoph. Principles of International Investment Law. Oxford, New York. Oxford University Press. 2008. 433 p.
- Domke M. Foreign Nationalizations: Some Aspects of Contemporary International Law. 55 Am. J. Int'l L. 1961. P. 585, P. 587–590.
- Expropriation. UNCTAD Series on Issues in International Investment Agreements II URL: http://unctad.org/en/Docs/unctaddiaeia2011d7_en.pdf (дата звернення 22.09.2022).
- Heiskanen V. The Doctrine of Indirect Expropriation in Light of the Practice of the Iran-United States Claims Tribunal. 8 J. World Inv. & Trade. 2007. P. 215–231.
- Isakoff P. Defining the Scope of Indirect Expropriation for International Investments, 3 Global Bus. L. Rev. 191. 2013. URL: <http://engagedscholarship.csuohio.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=gblr> (дата звернення 19.09.2022).
- Methanex Corporation v. United States, Final Award on Jurisdiction and Merits, Ad hoc – UNCITRAL Arbitration Rules; IIC 167 (2005), signed 03 August 2005 (hereinafter, "Methanex v. United States"). URL: <https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0529.pdf> (дата звернення 24.09.2022).
- Newcombe. A. The Boundaries of Regulatory Expropriation in International Law. *ICSID Review-Foreign Investment Law Journal*, Vol. 20, No. 1, 2005. 57 p.
- Nikiema S. Best Practices, Indirect Expropriation. International Institute for Sustainable Development. 2012. 22 p.
- Olympic Entertainment Group AS v. Ukraine. PCA Case No. 2019-18. Award from 15 April 2021. URL: <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-olympic-entertainment-group-as-v-ukraine-award-thursday-15th-april-2021> (дата звернення 26.09.2022).
- OOO Manolium Processing v. The Republic of Belarus. PCA Case No. 2018-06. Final Award from 22 June 2021. URL: <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-ooo-manolium-processing-v-the-republic-of-belarus-final-award-tuesday-22nd-june-2021> (дата звернення 23.09.2022).
- Philip Morris Brand SARL, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v. Oriental Republic of Uruguay. ICSID Case No. ARB/10/7. Award from 8 July 2016. URL: <https://jsumundi.com/en/document/opinion/en-philip-morris-brand-sarl-switzerland-philip-morris-products-s-a-switzerland-and-abal-hermanos-s-a-uruguay-v-oriental-republic-of-uruguay-concurring-and-dissenting-opinion-of-gary-born-friday-8th-july-2016> (дата звернення 24.09.2022).
- Quasar de Valores SICAV S.A., Orgor de Valores SICAV S.A., GBI 9000 SICAV S.A. and ALOS 34 S.L. v. The Russian Federation. SCC Case No. 24/2007. Award from 20 July 2012. URL: <https://jsumundi.com/fr/document/decision/>

- en-quasar-de-valores-sicav-s-a-orgor-de-valores-sicav-s-a-gbi-9000-sicav-s-a-and-alos-34-s-l-v-the-russian-federation-award-friday-20th-july-2012#decision_454 (дата звернення 24.09.2022).
15. RosInvestCo UK Ltd. v. The Russian Federation. SCC Case No. 079/2005. Final Award from 12 September 2010. URL: https://jsumundi.com/fr/document/decision/en-ros-investco-uk-ltd-v-the-russian-federation-final-award-sunday-12th-september-2010#decision_576 (дата звернення 24.09.2022).
  16. Saluka Investments BV v. The Czech Republic. PCA Case No. 2001-04. Partial Award from 17 March 2006. URL: <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-saluka-investments-bv-v-the-czech-republic-partial-award-friday-17th-march-2006> (дата звернення 24.09.2022).
  17. Starrett Housing Corporation, Starrett Systems, Inc. and others v. The Government of the Islamic Republic of Iran, Bank Markazi Iran and others. IUSCT Case No. 24. Interlocutory Award (Award No. ITL 32-24-1) – 19 déc. 1983. URL: <https://jsumundi.com/fr/document/decision/en-starrett-housing-corporation-starrett-systems-inc-and-others-v-the-government-of-the-islamic-republic-of-iran-bank-markazi-iran-and-others-interlocutory-award-award-no-itl-32-24-1-monday-19th-december-1983> (дата звернення 21.09.2022).
  18. Sornarajah M. The International Law on Foreign Investment. 3d. ed. 2010. 556 p.
  19. Técnicas Medioambientales Tecmed, S.A. v. United Mexican States. ICSID Case No. ARB (AF)/00/2. Award from 29 May 2003. URL: <https://jsumundi.com/en/document/decision/en-tecnicas-medioambientales-tecmed-v-united-mexican-states-award-thursday-29th-may-2003> (дата звернення 24.09.2022).
  20. Tza Yap Shum v. Republic of Peru. ICSID Case No. ARB/07/6. Award from 7 July 2011. URL: https://jsumundi.com/en/document/decision/es-tza-yap-shum-v-republic-of-peru-award-thursday-7th-july-2011#decision_476 (дата звернення 26.09.2022).